

Линник М. М.

СВІТ СИМВОЛІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ЗБІРЦІ «САД БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ»

У статті проаналізовано символіку збірки Г. Сковороди «Сад божественних пісень». Сильною позицією книжки є символ саду, яку філософ розширив введенням метафоричного образу зерен як мудрості, що «проросли із Священного Писання». У такий спосіб Г. Сковорода розширює межі інтерпретації Біблії крізь призму власного бачення світу. У роботі також досліджено філософські настанови, які проповідував мислитель протягом усього життя. Через універсальність ідей та розлогу інтертекстуальність твори цього барокового автора завжди матимуть невичерпну цінність для літературознавця.

Ключові слова: абсолют, алегорія, інтерпретація, мікрокосм, макрокосм, символ, символічний світ, тварна природа.

Збірка «Сад божественних пісень» є унікальною у творчості Григорія Сковороди. Як зазначає В. Ерн, дуже довго на цю збірку науковці не звертали увагу, хоча в ній внутрішні цінності творця поєднуються із точним датуванням (більшість пісень мають дані й про місце написання). Тож ми можемо простежити ставлення філософа до подій свого життя. Збірка складається з 30 віршів, написаних між 1757 і 1785 рр. Ця лірика є урочистою і правдивою [13, с. 76]. Кожна з пісень була призначена для співу, навіть на кілька голосів та з участю різних музичних інструментів – флейти, сопілки, бандури, скрипки, «флейттраверсі» та гуслів [див.: 13, с. 76–78]. За словами М. Ковалинського (що відображено у листуванні з філософом), пісні були виконані в «гармонії простій, але важливій, що проникали в душу» [13, с. 76]. На формальному рівні бачимо, що кожна пісня має біблійний епіграф («зерно» зі Святого Письма), і Сковорода майстерно інтерпретує кожен тему.

Саме написання пісень у різний час формує розмаїття тем у його збірці. Наприклад, пісню 3-тю «Весна люба, ах, прийшла!» й пісню 18-ту «Ой ты, птичко жолтобоко» він написав у селі Ковраї у 1757 р. Тут ми помічаємо потужний фольклорний струмінь. І філософ під впливом природи згадує свою молодість, невинність, його тішить безтурботне життя серед природи. А пісню 2-гу «Оставь о дух мой» поет також написав через рік під час свого перебування у с. Ковраї, однак вона має вже іншу тональність, бо затяжне вчителювання викликає у нього страждання. Одна з найвідоміших пісень збірки – «Всякому городу нрав и права» – була написана у 1758–1759 рр. там само, коли він працював домашнім учителем у родині поміщика Томари. І так кожна пісня має свою історію написання й пов'язана з життєписом самого автора.

Крім того, Біблія посідала важливе місце у філософії Григорія Сковороди. Саме звідти він черпав натхнення, формуючи світ символів у межах збірки «Сад божественних пісень». Український філософ виділяв три світи: «великий мър» – Всесвіт; «мікрокосм» – людина; «символичный мър» – Біблія. І всі вони без винятку складаються з двох поєднаних натур – видимої та невидимої. Під видимою частиною він має на увазі «тварне», тілесне, тлінне, тоді як невидимою був Бог, вічність, гармонія, тобто головна природа, чистоти якої треба досягати протягом усього життя [див.: 13, с. 228–230], або, як писав Ерн: «...і вийти в спокій Божий значить очиститися від всякого тління, зробити абсолютно вільне прагнення й рух, вилетіти з тілесних меж на свободу духу» [13, с. 228].

Філософ вважав, що досягнути істину можна, лише відкинувши «тварь» (тілесне), бо вона лише викривлює наше сприйняття світу. А щоб проаналізувати багатство символів Г. Сковороди, реципієнту необхідно відкинути завісу зовнішнього світу, тоді відкриється природа невидима (тобто потрібно дивитися не на пряме значення слів, а на переносне). Це було головною настановою мислителя для тлумачення біблійних символів. А Біблію він сприймав як єдине й справжнє джерело щастя (бо у пізнанні істини він убачав своє призначення) [див.: 6, с. 121–122].

Григорій Сковорода не був відкривачем символічного прочитання Біблії. Воно спиралося на тривалу традицію, підґрунтя якої було закладено в працях мислителів Александрійської школи, в Ареопагітиках, у мислителів М. Сповідника та Орігена [див.: 6, с. 116–117]. Найближчий друг по листуванню М. Ковалинський засвідчив, що поет знав праці цих філософів та цінував їх [див.: 13, с. 242]. Тому тут вплив цих праць

на інтерпретацію Біблії є дуже вірогідним. Як вважає Д. Кирик, щоб зрозуміти образну мову Г. Сковороди, передусім важливо знати спосіб його висловлення. Упродовж довгого часу цю обставину не брали до уваги, що не давало змоги осягнути уповні символічний світ цього філософа (особливо за радянських часів). А тим часом мислитель використовував не лише розлогу систему символів, а й порівняння, притчі, образи, алегорії тощо [див.: 6, с. 119–120].

Символ саду

Сильною позицією збірки є її назва – «Сад божественних пісней прозябший из зерн Священнаго Писанія». Вона є ключем для розуміння основної мети її написання. Тому розкриття символіки саду є дуже важливим. Це питання дослідив архієпископ І. Ісіченко. Він зауважив, що «у назві виявляються алюзії не лише до першої Мойсеевої книги та Ісусових притч» [5]. Перший сад, який спадає на думку, – це Едем, призначений для Адама і Єви (Бут. 2:8). Цей архетипний образ райського саду є первісним втіленням гармонії, духовної чистоти, усвідомлення своєї божественної природи. Після того як Адам і Єва скуштували заборонений плід, вони, «вдягнені в сонце», скинули свій сакральний одяг, і відкрилася тварна природа людини (чому вони й захотіли приховати своє тіло) [див.: 1]. Після гріхопадіння мрії людей повернути собі втрачений рай були відбиті в бароковій літературі, і паралельно з'являлося бажання створити для себе рай на землі, що проілюстровано у творах Григорія Сковороди. Дії персонажів біблійної книги «Пісні над піснями» також розгортаються на тлі прекрасного саду, де «фіга випустила свої ранні плоди, і розцвілі виноградни пахощі видали» (Пісня над піснями 2:13) [див.: 5].

Крім старозавітної інтерпретації символу саду, архієпископ І. Ісіченко подає новозавітну, на прикладі трьох притч про виноградник, як про сакральний простір розгортання сюжетів. У першій притчі, наведеній євангелистом Матвієм (Мт. 20:1–16), виноградник був простором, «де виявляється увесь видимий світ, праця в якому забезпечує винагороду» [5]. У другій притчі схожа інтерпретація образу виноградника: «про двох синів, посланих батьком до виноградника, один із яких покірно згодився виконати батькову волю, але ухилився від роботи, інший же ремствував і відмовлявся, але зрештою став до праці (Мт. 21:28–30)» [5]. У третій притчі, представленій у кількох Євангеліях, на тлі виноградника відбуваються злочинні дії, де «персонажі відмовляються сплачувати оренду господареві, жорстоко розправляються з його посланцями, а зрештою

вбивають господарєвого сина (Мт. 21:33–41; Мк. 12:1–9; Лк. 20:9–16)» [5].

Над розкриттям символіки саду працювала О. Сінькевич, яка вважала, що символ має не лише ортодоксально-християнське трактування, а й просвітницьке. Г. Сковорода уподібнює до квітучого саду людську душу, яка перемагає в собі гріховні бажання й прагне до досконалості [див.: 9]: «Щастлив тот и без утех, кто победил смертнй грех, / Душа его – божій град, душа его – божій сад. / Всегда сей сад даст цветы, всегда сей сад даст плоды, / Всегда весною там цветет, и лист его не падет» [10, III, с. 39].

Сад для цього поета також є алегорією знання і здобування освіти. Символ саду в такій інтерпретації ми помічаємо в інших творах барокової епохи, що в українській культурі поширилися завдяки Києво-Могилянській академії. Г. Сковорода хотів зберегти зв'язок із цим осередком української духовності, тому дає своїй збірці назву, яка перегукується з назвами творів її діячів: «Вертоград многоцветний» С. Полоцького, «Огородок Марії» А. Радивіловського, «Сад поетичний» М. Довгалевського [див.: 9]. «Садом називає він [поет] тогочасні колеґіуми, де мудрі наставники плекали зерна духовності, і де сам він прилучився до джерел мудрості» [9]. У епіграфі до 27-ї пісні автор звертається до білгородського єпископа Йосафата, опікуна Харківського колеґіуму, і богословська школа тут постає садом, а вчителі є «садівниками» в ньому: «Ты сад напой, сей святы сад, / Током вод благочестивых / З самых апостольских ключем» [10, XXVII, с. 70].

Імпонує думка О. Сінькевич про те, що символ саду в Г. Сковороди також можна сприймати як уособлення душі, яка змінюється через вплив Священного Писання на людину. На відміну від «дикої» природи, сад є уособленням роботи над собою, рукотворної краси. Тож основна мета збірки – це у формі бесіди подати знання про світ, підготувати ґрунт для зерен Священного Писання, що проростуть у вигляді філософської інтерпретації у читачів.

Символ зерна

Тут варто проаналізувати ще один символ, згаданий у назві збірки – це зерно. Перша біблійна асоціація із сіянням зерна з'являється у притчі про сіяча, яку ми бачимо в кількох Євангеліях (Мт. 13:3–9, 18–23; Мк. 4:3–29; Лк. 8:5–15). Тут доцільним є порівняння з алегорією Сіяча Христа, яка дозволяє шукати в євангельському слові функції зерна, що може прорости в людині у вигляді знання [див.: 5]. Але це зерно проростає лише на благому ґрунті, яке припиняє ріст через світські захоплення, «засихає, позбавлене

живлющого зв'язку з Садівником, викрадається силами зла» [5]. Вартий уваги факт, що кожна пісня має епіграф, значення якого розкривається у поетичних творах. Тож на формально-символічному рівні епіграф можна інтерпретувати як зерно, пісню – як дерево, що проростає з цього зерна, а плоди – це індивідуальне усвідомлення реципієнта тієї чи іншої пісні.

Перспектива воскресіння, пов'язана з проростанням зерна, проілюстрована у 7-й пісні: «Зерно пшенично в нивах естли согниет, / Внішность естли нежива, нов плод внутрь цвітет. / За один старый клас / В грядущій літній час сторичный даст плод» [10, X, с. 43]. Цей уривок відбиває концепцію мономіфу за О. Фрейденберг, яка вказувала на те, що «існує одна лінія дорелігійних обрядів, що пройшла через переробку релігії, стала циклізуватися навколо образів смерті-страждання, інша, котра зберегла велику близькість до землеробських уявлень, – навколо образів смерті-народження» [12, с. 298]. Символ зерна у філософа є відтворенням другої лінії, яку також можна трактувати у різний спосіб: по-перше, коли вмирає тлінна суть людини, це дає можливість душевного воскресіння. Однак, з іншого боку, якщо звернути увагу на буквальный смисл Біблії та порівняти його з філософським усвідомленням Г. Сковороди, то тут вмирання буквального прочитання текстів дає життя новому трактуванню вже відомих сюжетів, що збагачує творчість цього мислителя.

Важливою є згадка про символіку чисел, про кількість пісень. У збірці «Сад божественних пісень» представлено 30 пісень, з епіграфом до кожної з них зі Священного Писання. Як дослідив архієпископ І. Ісіченко, «30-річний вік визнавався старозавітною громадою необхідним для початку проповідницького й учительного служіння» [5]. У Новому Завіті євангеліст Лука зазначає, що «Сам Ісус, розпочинаючи, мав років із тридцять» (Лк. 3:23). Тому збірка пісень була написана досвідченою, зрілою людиною, а досягнення зрілості дає змогу навчати інших [див.: 5].

Символи навколо образу Абсолюту

У збірці «Сад божественних пісень» сакральний світ проникає у кожен пісню. І. Флоринський основою творчості філософа вважав безмежну віру в Бога, що надихала Г. Сковороду, давала сенс його життю. Навіть факт існування світу є доказом існування Бога, бо у природі ми пізнаємо його мудрість, красу, силу й гармонію [11, с. 39–41]. Г. Сковорода вважав, що неважливо, якими іменами ми називаємо Бога у різні епохи у різних авторів, навіть у Біблії. Головне, що ними позначається вічна, безкінечна натура,

яка все визначає [див.: 6, с. 118]. За фольклорними віруваннями, саме знання імені позбавляє суб'єкта магичної сили. Може, тому люди беруть цю сакральну таємницю, щоб залишити Абсолют всесильним?

Як зазначає Д. Кирик, Біблія була книгою про Бога, а Бог є началом усього (тому в поета поняття «бог» і «начало» тотожні). У біблійних текстах образ Абсолюту створювався усіма можливими символами, що були схожими на поняття «начала». Тому воно могло бути втіленим в образі кільця, колеса, голови, кореня, іскри, батька, навіть змія, бо його кільця є уособленням вічності, науки про вічність тощо [див.: 6, с. 121–122]. Тому Біблію на символічному рівні також можна вважати началом, бо слово у ній спрямоване на пізнання Бога. Далі у праці наведені приклади зі слів Г. Сковороди, які вказують на те, що в його розумінні і змії, і Бог можуть бути символами Біблії, оскільки всі світи складаються з двох натур: видимої й невидимої, доброї та злої [див.: 6, с. 122–123], тож і Книга книг також має амбівалентну природу існування. Тому й «Біблію треба розглядати як таку, що є плоттю і духом, божевіллям і мудрістю, морем і гаванню» [6, с. 123]. Абсолют, як символ багатощаровості, нескінченності й чудесної природи, яскраво проілюстровано у пісні 4-й: «Данілов каменю! Из купины пламени! / Несіченый опадаеш! Огнь сіна не попляеш! / Се наш камень! Се наш пламень! / Веселитесь, яко с нами бог!» [10, IV, с. 40].

Отже, Г. Сковорода вбачав Бога в кожному його творінні, усвідомлював духовну природу в собі. Тому коли він мав внутрішні дилеми, то звертався до нього: «Сотри сердца камень; зажжи в нем твой пламень; / Да смерть страстям и злым сластям / Живу тебе мой світ / А как от гріхов воскресну, как одіну плоть небесну / Ты в мні я в тебе вселюся, / Сладости той насыщуся, / С тобою в бесіді, с тобою в совіті, / Как дня заход, как утра всход. / О, се златых вік літ!» [10, I, с. 36–37]. У цьому уривку філософ прагне до проникнення у вічність, щоб досягнути вічного життя й одягнути «плоть небесну», тобто набути стану до людського гріхопадіння [див.: 1]. Реалізацію мотиву проникнення у невідоме помічаємо на прикладі пісні 7-ї, де Ісус є втіленням божественного: «Пусть весь мір отбіжит! / Я буду в тебе жить, о Иисусе!» [10, VII, с. 43]. У 12-й пісні схожий мотив: «О дуброва! О свобода! В тебе я начал мудрїть, / До тебе моя природа, в тебе хочу и умрїть» [10, XII, с. 50]. Діброва – це дубовий ліс, а дуб був символом Світового дерева, світової осі – тобто вертикалі світу. Унаслідок цього він має сакральну природу та є медіатором між усіма світами (або скоріше поєднує у собі всі світи) [8]. Г. Сковорода точно відчув символіку дерева

і створив багатозарову міфологеми, у прагненні поєднатися з Абсолютом.

У 2-й пісні дублюється ідея недосяжності мирського щастя: «Душа наша тілесним не может довольна быть; / Она только небесным горит скуку наситить [...] Как поток к морю скор, так сталь к магниту прядет, / Пламень дрожит до гор, так дух наш к богу взор рвет» [10, II, с. 38]. Тому у 3-й пісні з'являється ідея позбавлення від усього мирського, шлях до духовного очищення: «Я ничего не боюсь; одних грехов я страшусь. / Убий во мні всякій гріх: се – ключ моих всіх утїх!» [10, III, с. 39]; схожа ідея зображена у 20-й пісні: «Гді ж есть онїй столь прекраснїй град? / Сам ты град, з души вон выгнав яд, / Святому духу храм и град» [10, XX, с. 60]. Тут також стверджується ідея того, що не лише в раю можна знайти джерела духовного: кожна людина складається з двох натур – тілної й вічної, з тіла й душі. Тому пошуки душевного заспокоєння треба починати з себе.

Надзвичайно цікавою є реалізація символу Абсолюту у пісні 3-й: «Душа моя есть верба, а ты еси ей вода. / Питай мене в сей воді, утїшь мене в сей біді» [10, III, с. 39] та пісні 10-й: «Смерте страшна, замашная косо! / Ты не щадиши царских волосов, / Ты не глядиши, гді мужик, а гді царь, – / Все жереш так, как солому пожар. / Кто ж на ея плюет острую сталь? / Тот, чїя совість, как чистый хрусталь» [10, X, с. 46–48]. Філософ порівнює Абсолют з двома протилежними стихіями, з яких був створений сковородинський «*великий мур*»: водою й вогнем, жіночим і чоловічим началами. А ці першостихії є водночас і рятівними, і руйнівними, що вкотре пояснює сприйняття мислителем амбівалентності світу, створеного Богом.

Отже, у Сковороди смерть Ісуса Христа – це символ смерті тіла й воскресіння душі. Звільняючись від своєї «тварності», піднімаючись над своєю тілесністю, людина осягає благодать, доброту, любов, які виявляють її нескінченність і у такий спосіб наближують до Абсолюту. Але щоб досягнути вічного життя, треба стикнутися з перешкодами світського життя й випробуваннями матеріальними благами, що роблять складним шлях досягнення духовної чистоти.

Символіка світу

Наступний символ, який часто трапляється у збірці, – це символіка світу. Як було зазначено раніше, Г. Сковорода виявляв три світи існування, і кожен з них амбівалентний, має видиме начало (зле) й невидиме (блаженне). І. Флоринський аналізує тлумачення світу з обох боків. Передусім, це світ, створений Богом, це доказ його абсолютної сили (Бут. 1–2). З іншого боку,

цей світ пов'язаний із такою негативною конотацією, як «мір» (мирське, світське), бо прекрасне творіння Боже має у собі багато зла [див.: 11, с. 40–43]. У піснях мислителя світське пов'язане з матеріальними благами, через які людина губить дорогу до Бога та забуває про свою божественну природу. Він також вважає, що внутрішнє начало має панувати над зовнішнім, бо «ідея – це справжня дійсність, а матеріальний світ – тільки тінь відображення внутрішньої ідеї, щось мінливе й тлінне» [див.: 11, с. 42–43].

Його позиція яскраво проілюстрована на прикладах творів зі збірки «Сад божественних пісень». Наприклад, в уривку 1-ї пісні: «Кто сея отвідал сласти, вік в мірски / Не может пасти, ни!» [10; I, 36] – автор наголошує на тому, що до матеріальних благ швидко звикають, що є перешкодою до духовного спасіння; в уривку з 2-ї пісні «Кинь весь мір сей прескверный. / Он-то вточь есть темный ад» [10, II, с. 38] він порівнює світське життя з пеклом; схожу позицію помічаємо в пісні 11-й: «Знай: не будет сыт плотским дух. / О роде плотскїй! Невїжды! Доколі ты тяжкосерд? / Возведи сердечны віжды! Взглянь выпсрь на небесну твердь» [10, XI, с. 48].

В уривку з різдвяної 5-ї пісні «Коих в злой мірской полночи / Привела к богу заря» [10, V, с. 41] філософ використовує біблійний образ зорі, що вказує шлях загубленому подорожньому серед «темних» матеріальних благ; у пісні 14-й світ постає ледь не демонічною істотою, шляхом надання йому хтонічних ознак: «Плоть, мір! О несытый аде! / Все тебе яд, всім ты яде! / День, ночь челюстями зїваеш, / Все без взгляду поглощаеш» [10, XIV, с. 52]. В уривку з 20-ї пісні «О міре! Мір безсовітний! / Надежда твоя в *царях*! / Мниши, что сей брег безнавітний! / Вихрь развіет сей прах» [10, XX, с. 60] помітне ставлення автора до влади в Російській імперії. Враховуючи історичний досвід, Г. Сковорода ніби натякає на те, що всі імперії зазнали краху у своєму всеохопному бажанні до наживи, до світового статусу, у нестримному русі лише до матеріальних благ, і Російська імперія – не виняток.

Але у пісні 16-й ми помічаємо інше бачення Г. Сковороди на світ: «О прелестный мір! Ты мні – окіан, пучина. / Ты – мрак, облак, вихр, тоска, кручина. / Се радуга прекрасная мні ведро блистает, / Сердечная голубочка мні мир віщает [10, XVI, с. 54]. Тут ми розуміємо, що для філософа тернистий і складний шлях до Бога є запорукою душевного спасіння. І автор знаходить вихід. У творах збірки неодноразово можемо помітити усвідомлення щастя Г. Сковородою через бідне й тихе життя у лоні природи: «А я буду собі тихо /

Коротати мильїй вік. / Так минет мене все лихо, / Щастлив буду чоловік» [10, XVIII, с. 58].

Символіка навколо образів туги й щастя

Розкриваючи подвійну природу світу Г. Сковороди, можна простежити динаміку змін у самоусвідомленні суб'єкта поезії. В. Ерн зазначає, що збірка «Сад божественних пісень» відкриває для нас душу глибоко скорботну, сповнену хаотичними й важко досяжними бажаннями [див.: 13, с. 78]. Він малює нам образ туги філософа, що глибоко проникла в творчість Г. Сковороди, «вона завжди з ним, вона вже з дитинства гризе його душу, гризе безперервно й боляче; він відчуває себе безсилим боротися з нею, лютує в ньому, як дикий звір; вона викликає у нього крик і сльози» [13, с. 78].

На перший погляд може скластися саме таке враження, оскільки навколо туги, скорботи, нудьги у філософа будується символічний світ. Туга стає схожою на живе створіння, тому набуває алегоричних рис: «Отсюду-то скука внутрь скрежет, тоска, печаль» [10, XI, с. 48]; «Ах ты, тоска проклята! О докучлива печаль! / Грызеш мене измлада, как моль платья, как ржа сталь. / Ах ты, скука, ах ты, мука, люта мука! / Гді ли пойду, все с тобою везді всякій час» [10, XIX, с. 58]; «Найде страх и тма. Ах година люта! / Злая минута!» [10, VIII, с. 44]. Він намагається з нею боротися, вдається до ритуальних заклинань: «Ах ты, печаль, прочь отсель! Не безобраз красных сел. / Біжи собі в болота, в подземныи ворота! Біжи собі прочь во ад!» [10, III, с. 38]; «Прочь ты, скука, прочь ты, мука с дымом, с чадом!» [10, XIX, с. 59]. Отже, туга в осмисленні Г. Сковороди пов'язана з символами темряви, лихої години, набуває тваринних, хтонічних рис, які захоплюють філософа й перешкоджають його прагненню досягнути душевної свободи.

Однак якщо проаналізувати всі пісні у збірці, то приходиться розуміння, що такі теми поет обирає лише у певні періоди життя. Бо у пізніших поезіях він, навпаки, змінює своє ставлення до світу. Як зазначає І. Флоринський, туга з'являється у пошуках щастя й неможливості досягнути його через тлінну природу свого існування (пошук втраченого раю) [див.: 11, с. 52]. Цей пошук щастя помітно у пісні 21-й, яка навіть має назву «Щастіє, гді ти живеш?»: «Щастія ніт на землі, щастія ніт в небі, / Не заключилось в углі, инді искать требі» [10, XXI, с. 62]. Суб'єкт поезії звертається до горлиці, до голуба. І це не дивно, що тут вжито символіка птахів, бо вони є уособленням небесної

природи, є крилатими душами, що живуть у раю. Вони являють собою світову вертикаль, тому на Світовому дереві або Древі життя місце птахів – на його вершині [див.: 3]. Біла голубка є символом врятованої душі, що пройшла очищення, а голуби на лозі символізують вірян, що знайшли прихисток у Христа. Вірили, що душа людини після смерті відлітає у вигляді голубка. Уже в ранніх коментарях до Біблії святий Ієронім роз'яснював, що церква під символом голуба мала на увазі «горлицю», бо вона має гніздо на вершині найвищих дерев [див.: 3]. Таким чином, суб'єкт поезії бажає через медіатора між світами знайти душевний спокій, невидиму істину.

Людина має досягати щастя лише шляхом праці над собою, покладаючись на Божу волю. А щоб відчувати любов до інших, треба «пізнати себе», тобто детально дослідити свою тлінну природу, щоб потім усвідомити дух, що панує над тілом [див.: 11, с. 53]. Тому після сповнених смутку пісень про тугу з'являються повчальні теми про любов до життя. Він відчуває плинність буття й наближення смерті, внаслідок чого необхідно цінувати кожен хвилину: «Кто грусть во утробі носит завсегда, / Тот лежит во гробі, не жил никогда [...] Ах, отвержем печали! Ах, вік наш краткій, малый!» [10, XXX, с. 74]. Він також знаходить джерело людського нещастя, що виникає через нескінченні тілесні бажання: «Ах, ничем мы не довольны – се источник всіх скорбей! / Разных ум затіев полный – вот источник мятежей!» [10, XXIV, с. 66]. І він повчає, що життя необхідно прожити в любові до інших, бо інакше, воно втрачає сенс: «Не красна долготю, но красна добротою, / Как пісьнь, так и жизнь» [10, XXX, с. 74].

І завершальним акордом цієї теми є пісня 16-та. Шляхом паралелізму у творі щастя було зіставлено з появою веселки: «Прошли облака. Радостна дуга сіяет. / Прошла вся тоска. Світ наш блистает» [10, XVI, с. 54]. Як зазначає О. Сінькевич, «веселка – символ порятунку людства від всесвітнього потопа, про що нагадує епіграф з книги Буття: Дугу мою полягаю во облаце (9: 13); вона також – символ завіту між Богом і людиною, символ спасіння, шлях до якого відкрив своєю спокутною жертвою Христос» [9]. У цій пісні знову з'являється образ голубки, яка передрікає мир [див.: 10, XVI, с. 54]. Тож тут образ веселки стає символом щастя, душевного спасіння. Як на мене, порозуміння між богом і людиною в усвідомленні філософа також означає примирення між тілесною й духовною гранями людської природи. А за Г. Сковородою, це відбувається, коли духовне починає панувати

над тілесним, а не навпаки. Отже, відомому українському філософу вдалося реалізувати своє кредо – пізнати себе, і внаслідок цього досягти гармонії з собою та світом.

Тож на надгробку Григорія Сковороди невідповідно відбито проникливу ідіому: «Світ ловив мене, та не спіймав». Чи можна її сприймати лише як його нестримне бажання мандрувати упродовж усього життя заради пізнання істини? Мені здається, що ні. Ця фраза набагато глибша й описує складність сприйняття творчого дороб-

ку цього невловимого філософа як у його часи, так і сьогодні. Цей мислитель був людиною поза часом і таким залишився, бо його таємнича й недосяжна філософія не втратить своєї актуальності й буде захоплювати нових науковців і дослідників, спраглих на тлумачення складних символів. А кількість літературознавчих праць про його творчість доводить, що багатозначність його філософії, біблійних інтерпретацій, символіки й досі неможливо «спіймати» повністю.

Список літератури

1. Апокрифи і легенди з українських рукописів : у 5 т. / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Т. I. Апокрифи старозавітні. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 559 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / із мови давньоєвр. та грец. на укр. наново перекладена. [Б. м. вид.] : Українське Біблійне товариство, 1991. 1523 с.
3. Древние символы. Птицы // StarFate. URL: http://www.starfate.ru/ezo/pticy_simvolika_zhivoi_prirody.html.
4. Іванько І. Філософія і стиль мислення. Київ : Наук. думка, 1983. 269 с.
5. Ісіченко Ігор, архієп. Сакральний простір «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди // Архієпископ Харківський і Полтавський Ігор (Ісіченко). URL: <http://www.bishop.kharkov.ua/articles/sakralnij-prostir-sadu-bozestvennih-pisen-grigoria-skovorodi>.
6. Кирик Д. Світ символів Г. С. Сковороди. Від Вишньовського до Сковороди. Київ : Наукова думка, 1972. С. 116–125.
7. Махновець Л. Григорій Сковорода: Біографія. Київ : Наук. думка, 1972. 253 с.
8. Символика дуба. *Новий акрополь: філософська школа*. URL: <http://www.newacropol.ru/alexandria/symbols/dub/>.
9. Сінькевич О. Біблійна основа «Саду божественних пісень». *Nestor Kciengarnia*. URL: http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/kzu_3_4/241_sinkewycz.htm.
10. Сковорода Г. Сад божественних пісень: вірші, байки, діалоги, притчі / упоряд. Б. А. Деркач. Київ : Вид.-во худ. літ. «Дніпро», 1988. 319 с.
11. Флоринський Ів. Григорій Сковорода – предтеча українського євангелізму. Торонто, 1956. 71 с.
12. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. Москва : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. 464 с.
13. Эрн В. Сковорода: жизнь и учение. Москва : Тов-во типографии А. И. Мамонтова, 1912. 345 с.

М. Лундук

THE WORLD OF SYMBOLS IN H. SKOVORODA'S COLLECTION «SAD BOZHESTVENNYKH PISEN»

The article analyzes the world of symbols in H. Skovoroda's collection "Sad bozhestvennykh pisen". An important feature of the collection is the biblical symbolism of the garden that the philosopher expands by introducing the metaphorical image of wisdom as grains that "sprout from the wisdom of the Holy Scriptures." In contrast to "wild" nature, the garden is the embodiment of self-development and human-made beauty. Therefore, the main purpose of the collection is to provide knowledge about the world in order to prepare the ground for the grains of the Scripture, which grow as new ideas in readers' minds.

H. Skovoroda thus extends the field of Bible interpretation through the prism of his own outlook. The philosophical teachings of the poet during his life are also featured in the collection. The Ukrainian philosopher divides the world into three parts: "the macrocosm" – the Universe; "the microcosm" – a person; "the world of symbols" – the Bible. All of them consist of two connected ambivalent natures – visible and invisible. The visible part is "created," corporal, corruptible, while the invisible part is God, eternity, and harmony, namely purity, which must be achieved in life. According to the philosopher, an understanding between God and the human also means a reconciliation between the bodily and spiritual sides of people's nature.

Consequently, the renowned Ukrainian philosopher manages to actualize his guideline to know oneself, and as a result, to achieve harmony with the world. This thinker was a man outside of time and remains the one to this day as his mysterious and inaccessible philosophy will not lose its relevance and will continue to draw the attention of scholars and researchers willing to investigate his complex symbols. The volume of literary criticism on the author's work proves that a multi-layered analysis of his philosophy, biblical interpretation, and symbolism remains impossible to fully comprehend.

Keywords: absolute (God), allegory, interpretation, microcosm, macrocosm, symbol, world of symbols, «created» nature.

Матеріал надійшов 28.05.2018